

Infoblad

Middeleeuwse Manuscripten

[Breviarium van Beatrijs van Assendelft](#)

Museum Catharijneconvent, Utrecht, ABM t2128

Vervaardigers van de miniaturen, initialen en randversieringen:

Hemelvaart Meester (Illustrator, Delft)

Meester van de Adair Getijden (Illustrator)

Meester van Herman Droem (Illustrator)

Datering

Delft?, ca. 1485

Materiaal

Handschrift op perkament

Afmetingen

hoogte: 31.5 cm

breedte: 24.5 cm

diepte: 11.5 cm

Wat is het?

Het is een manuscript, een handgeschreven tekst in boekvorm. Beatrijs van Assendelft krijgt dit kostbare gebedenboek van haar ouders cadeau als ze in het klooster intreedt als non. Dit gebedenboek heet ook wel Breviarium of Brevier, een boek met alle belangrijke gebeden en gezangen die een katholieke gelovige dagelijks moest bidden. Bijzonder aan dit boek was dat de nachtgebeden weggelaten zijn. Beatrijs van Assendelft had een zwakke gezondheid en mocht daarom de nachtelijke gebeden overslaan.

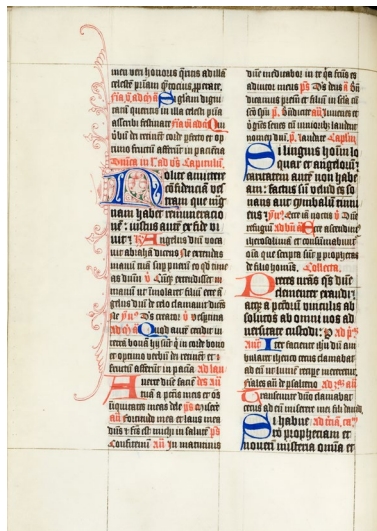
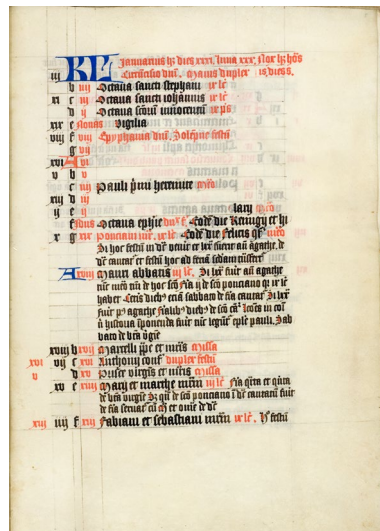
Wat is erop te zien?

In Museum Catharijneconvent kun je heel veel middeleeuwse manuscripten zien. Vaak rijk versierd met initialen, randversieringen en miniaturen. Het woord miniatuur komt van het Latijnse *miniare*,

dat betekent schrijven met een rood loodoxide (minium) dat gebruikt werd om hoofdletters te kleuren in vroege handschriften. In de middeleeuwen werd de schrijver die deze kleurstof gebruikte daarom de *miniator* genoemd. Later wanneer de techniek verandert en men goud en zilver gaat gebruiken voor de hoofdletters en de boekversieringen gaat men over *verlichten* (illuminare) spreken en wordt de miniator een *illuminator* genoemd. De versiering was allereerst bedoeld om de tekst te verduidelijken. Verder kon je met initialen en verschillende kleuren structuur in de tekst aanbrengen. Een derde doel was versiering om de versiering, gewoon om het boek mooier te maken. Hoe meer en uitbundiger een boek verlicht was, hoe duurder en exclusiever het werd. Niet alleen kostte het meer tijd, maar ook het perkament en de pigmenten voor de verf en het bladgoud waren zeer kostbaar!

Wat is erop te zien? (Bekijk de twee pagina's uit het Breviarium)

Op deze twee pagina's (folia) staat Maria afgebeeld als het jonge, nederige meisje, knielend voor de bisschop (links). De bladzijden rechts zijn versierd met bloemen, zoals madeliefjes, korenbloemen, anjers en boterbloemen. Deze bloemen zijn symbolen voor Maria. De acanthusbladeren symboliseren het eeuwige leven. Ook zie je twee exotische paradijsvogels en een heel bijzonder dier: de griffioen (midden onder).

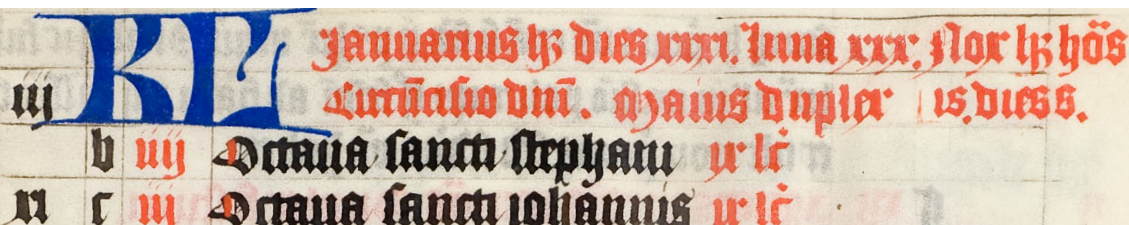
Dit boek was een breviarium, een boek met alle gebeden en gezangen die op gezette tijden gedaan moesten worden door elke geestelijke. De dag en nacht (24 uur) was opgedeeld in acht blokken, dat betekende dat je elke drie uur één uur aan het bidden en zingen was. Deze tijden hadden ook een naam. Zoek maar eens op gebedstijden middeleeuwen.

Initiaal

Weetje

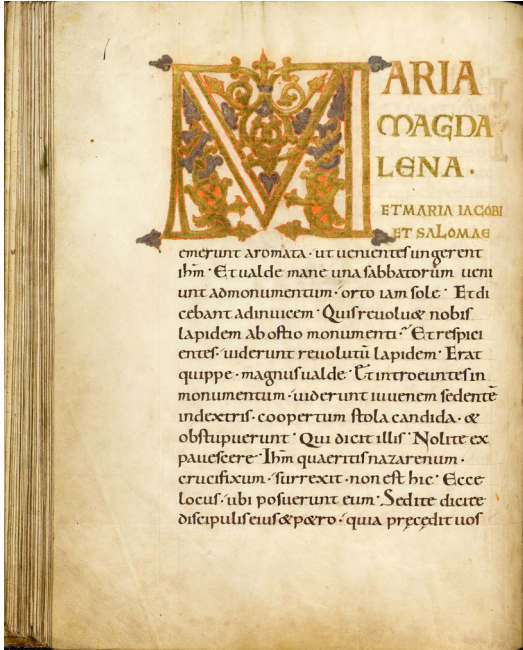
De griffioen is een oud-Grieks fabeldier met de kop, voorpoten en vleugels van een adelaar en de romp, achterpoten en staart van een leeuw. In de Middeleeuwen gold de griffioen als een van de symbolen voor Christus, en de beschermer van kostbare schatten. Hij werd ook gezien als de beschermer van de maagdelijkheid. Vandaar dat hij wordt afgebeeld bij de maagd Maria, moeder van Christus.

Codex

Vanaf de 4e eeuw werden de papyrusrollen langzaam vervangen door handgeschreven gebonden boeken van perkamenten bladzijden met een houten kaft, ook wel codex genoemd naar de blokvorm. Door het kopieerwerk van monniken (zij konden lezen en schrijven!) werden boeken uit de klassieke oudheid bewaard en verenigvuldigd. In de loop van de tijd veranderde de stijl van de versieringen. Dat kun je zien aan deze drie kostbare gebonden boeken met prachtband (codici) die te zien zijn in Museum Catharijneconvent: de Lebuïnuscodex (825-850), de Ansfriduscodex (950-1000) en de Bernulfuscodex (1040-1050). Je kunt ze hier doorbladeren en beter bekijken.

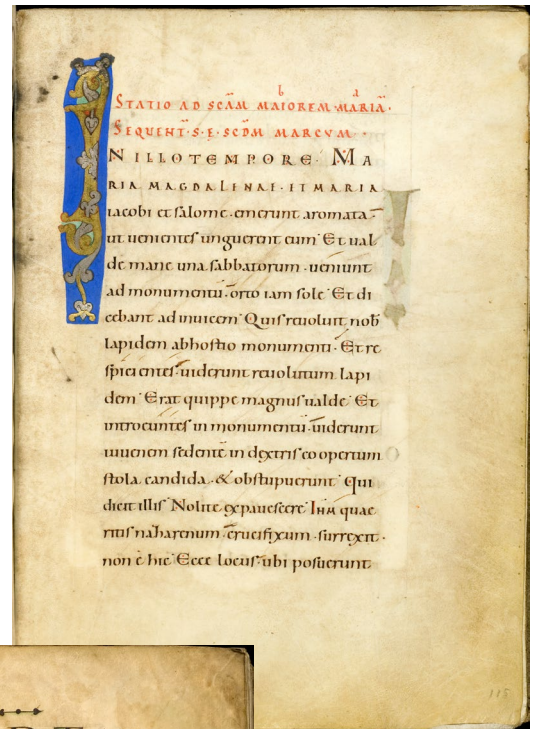
▲ **Ansfriduscodex**, Sankt Gallen, 950-1000. Boekband, 1200-1400 met latere toevoegingen, ABM h2

De eerste manuscripten zijn in kloosters in Ierland ontstaan, je kunt goed de invloed zien van de Keltische goudsmeedkunst. We noemen dit de *insulaire stijl*. Deze stijl ontwikkelt zich door Byzantijnse, Romaanse, Gotische en Renaissance invloeden steeds verder.

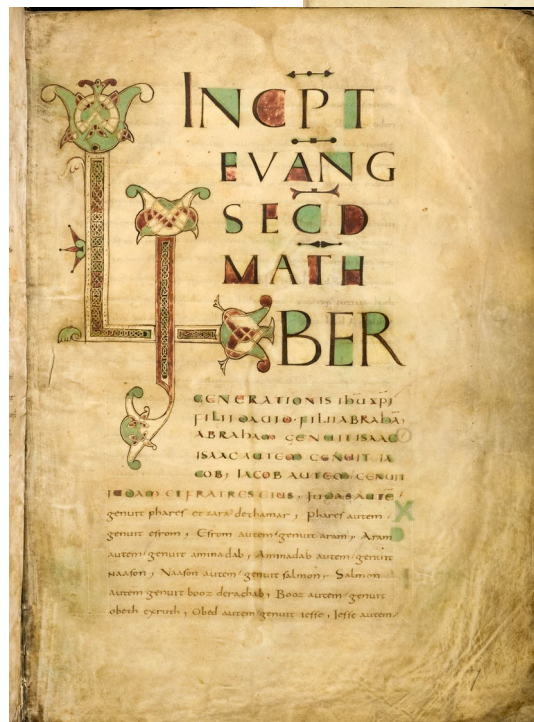
Rond 1455 werd de eerste Bijbel gedrukt. De handschriften overleefden de boekdrukkunst nog een kleine honderd jaar, voornamelijk in Italië.

Weet je

Het schilderen van de initialen en de marge versiering (decoratie) en het schilderen van de miniaturen (illustratie) waren verschillende taken en in de ateliers werden ze ook vaak door verschillende personen uitgevoerd.

▲ **Evangelistarium** [Bernulfuscodex] (Zuid-Duitsland, Reichenau OSB) ca. 1040 - ca. 1050
1200 - 1499, ABM h3

◀ **Lebuïnuscodex**
Boekband: Keulen, 11e-12e eeuw, ABM h1

Initiaal

Een initiaal is de beginletter van een woord, zin, alinea of hoofdstuk. Het woord *initiaal* komt van het Latijnse *initium* (begin) en betekent: *aan het begin staand*. Een versierde en vergrote letter werd in middeleeuwse teksten gebruikt om de tekst te structureren. Initialen werden aangepast aan de tekst die ze moesten inleiden. Er zijn verschillende types: een initiaal in rood en blauw, versierd met bloemen of plantenmotieven, maar ook zien we abstracte, gevlochten geometrische patronen, gouden letters op een gekleurde achtergrond, dieren en mensen. Gehistorieerde initialen waarin een verhaal of gebeurtenis wordt voorgesteld vormen een bijzondere categorie.

Ook de marges (randen om de tekst) worden steeds uitbundiger en kleuriger versierd met takken, ranken, bloemen, bladeren, dieren en fantasiefiguren.

Ideeën, vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit blad? Of wil je graag naar het museum komen? Stuur dan een mailtje naar groepsbezoek@catharijneconvent.nl